

PÅ JAKT EFTER

Celiakiens orsaker

Miljö- och livsstilsfaktorer ökar risken för att utveckla celiaki visade en avhandling i höstas. CeliakiForum har träffat forskaren Fredinah Namatovu som ligger bakom resultaten.

TEXT JENNY RYLTIENIUS FOTO JOHAN GUNSÉUS

N

är Fredinah Namatovu lade fram sin doktorsavhandling i november 2015 fick den genomslag i flera massmedier. Dagstidningar, inklusive de stora

drakarna, skrev om resultaten under rubriken "Glutenbarn föds sällan på vintern". Förutom att årstiden vid födelse har betydelse, visade Fredinah också att risken för celiaki minskar om barn föds av en mamma som är över 35 år. För att få fram resultaten har Fredinah samkört flera register, däribland det nationella celiakiregistret. Hon har lagt ner oräkneliga timmar på att sammanställa och utreda uppgifter.

Analysarbetet har gjorts i det "hemliga rummet" där datorer med registeruppgifter finns, bland annat det nationella celiakiregistret.

- Datasäkerheten är strikt för att skydda människors privatliv. Datorerna kan inte kopplas upp mot internet och man får inte skriva ut registeruppgifter. Det enda man får ta med sig ut är resultatet av analyserna som aldrig innehåller personuppgifter, säger Fredinah Namatovu.

ATT KUNNA UNDERSÖKA hälsoproblem med hjälp av stora register är Fredinachs specialitet som forskare. Att det blev celiaki är en slump. I stället var det intresset för mänskliga rättigheter som ledde henne på forskningsbanan. I Uganda, som är Fredinachs födelseland, studerade hon kvinnors rättigheter och familjerelaterat våld.

- Det forskningsfältet är väldigt känslomässigt och det var ofta smärtsamt att intervjua kvinnorna. Jag insåg att jag ville ägna mig åt kvantitativ forskning och började leta efter universitet över hela världen med bra program för epidemiologi, säger Fredinah.

Det skulle leda henne till en masterutbildning

i folkhälsa vid Linköpings universitet. Hennes kunskaper om Sverige var begränsade, men inte helt obefintliga.

- I Uganda fick man välja ett skandinaviskt land att läsa om i skolan. Jag valde tyvärr Danmark, men det jag visste var att Sverige var ett land som kommit långt med kvinnors rättigheter och så visste jag att det var kallt, säger Fredinah.

DET ÄR SNART TIO ÅR sedan hon satte sina fötter på svensk mark för första gången. Sedan dess har hon flyttat till Umeå för en doktorandtjänst vid Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, gift sig och fött två barn - och doktorerat. Under avhandlingens intensiva slutskede var hon nybliven mamma.

- Det var en ganska intensiv och utmanande tid, skrattar Fredinah som samtidigt menar att en av de stora fördelarna med att vara forskare just är flexibiliteten.

- Jag värdesätter verkligen att kunna jobba varifrån som helst och inte behöva vara på jobbet en viss tid på morgonen.

Det bästa med att vara forskare är ändå att kunna bidra med helt ny kunskap. Det märks när Fredinah pratar att den drivkraften är stark.

- Att kunna addera någonting till vetenskapen känns väldigt tillfredsställande. När man träffar andra kollegor och de kommer fram och tackar och säger "Intressant, det visste vi inte". Så var det till exempel när vi hittade kopplingen mellan urinvägsinfektion hos den gravida mamman och ökad risk för celiaki hos barnet.

Den kunskapen, att risken för celiaki hos barnet ökar om mamman har upprepade urinvägsinfektioner, presenteras också i avhandlingen. Men, resultatet gäller bara om barnet är en flicka. Hon har även visat att risken för celiaki ökar vid kejsarsnitt - men det gäller bara om barnet är en pojke.

-JAG HAR INGEN FÖRKLARING till varför det är skillnad mellan könen i dessa fall. Att jag skilde flickor och pojkar åt i analyserna var för att vi vet att flickor oftare drabbas av celiaki än pojkar. Här behövs mer forskning.

FAKTA

Namn: Fredinah Namatovu

Titel: Medicine doktor vid Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin, enheten för epidemiologi och global hälsa, Umeå universitet.

Född: 1980

Familj: Man och två barn 1 och 7 år.

Tycker om: fictionböcker, film (helst komedi - ingen thriller det blir för stressigt) och laga ny spännande mat.

2014 fick Fredinah Namatovu 100 000 kronor i forskningsanslag av Svenska Celiakiförbundet. Pengarna användes till att undersöka faktorer som hör till graviditet, förlossning och perioden efter födseln.

"Att kunna addera någonting till vetenskapen känns väldigt tillfredsställande."

SNABBFAKTA OM AVHANDLINGEN

Avhandlingens titel:
The multifactorial etiology of celiac disease explored by combining several national registers.
(Svensk titel: Den multifaktoriella orsaken till celiaki utforskat genom att kombinera flera nationella register)

DE FAKTORER SOM FREDINAH NAMATOVU HAR KUNNAT KOPPLA TILL EN ÖKAD RISK FÖR CELIAKI HOS BARN ÄR BLAND ANNAT:

- » Födsel genom kejsarsnitt (endast pojkar).
- » Urinvägsinfektioner hos modern under graviditeten (endast flickor).
- » Födsel under vår, sommar och höst.

» Födsel i södra delen av Sverige.

» I norra Sverige tycks ökning av celiakifallen starta senare på året jämfört med i södra och mellersta Sverige.

» Om modern var över 35 år och hade en hög inkomst minskade risken för celiaki hos barnet.

Men det resultat som Fredinah själv tycker är intressantast är att celiaki tycks bryta ut i allt senare ålder i barndomen. I dag är det få som får diagnosen under de två första levnadsåren.

I mitten på 1990-talet var medelåldern vid diagnos 1,1 år. Under 2009 var medelåldern 6,7 år.

– Att barnen blir äldre när de insjuknar behöver undersökas mer. En möjlig förklaring skulle kunna vara att kostråden om gradvis introduktion under amning som vi tidigare givit är verksamma trots att nyare studier inte kunnat bekräfta det.

Att barnen blir allt äldre när de får diagnosen har inte att göra med att vården är dålig på att hitta barnen med celiaki (även om sådana fall givetvis förekommer) utan att man letar efter celiaki även hos äldre barn. Medvetenheten om sjukdomen har blivit allt större sedan 70-talet, menar hon och pekar på att antal fall av celiaki faktiskt har ökat, både bland dem som söker vård för symtom och de som screenas, det vill säga de som "slumpmässigt" testas för celiaki på grund av att de hör till en riskgrupp för att utveckla sjukdomen.

Vad denna ökning beror på gäcker fortfarande celiakiforskarna.

Fredinah Namatovu i "hemliga rummet" vars officiella namn är SIMSAM. Förkortningen står för "Swedish Initiative for Research on Microdata in the Social and Medical Sciences".

– Vi vet att generna inte ändrats, så vad har då ändrats? Det måste vara någonting i vår miljö eller livsstil, säger hon och avslöjar att hon gärna vill fortsätta att leta efter dessa bidragande faktorer.

MEN OM FREDINAH NAMATOVU ska kunna forska vidare inom celiakiområdet avgörs, som för alla forskare, av om hon får forskningsanslag. Med det konstaterat kommer vi slutligen in på det som Fredinah rankar högst på topplistan över vad som är sämst med att vara forskare.

– Det är den ständiga jakten på finansiering. Det är en stress. Även om jag fått pengar till en studie vet jag att det snart är dags att söka igen om jag ska kunna fortsätta forska. ✨